

Kiss J. László

**Berlin, Moszkva, Washington az ukrán válságban.
Az ukrán válság mint a német politika tesztete**

Az ötvenedik müncheni biztonságpolitikai konferencián, 2014. januárjában, a berlini nagykoalíció vezetői – közöttük Frank-Walter Steinmeier külügy- és Ursula von der Leyen védelmi miniszter – a német külpolitika új irányát hirdették meg. Steinmeier arról beszélt, hogy az elődje, Guido Westerwelle által folytatott külpolitikától el kell térni, mert Németországnak nem szabad kimaradnia a nemzetközi válságok és konfliktusok rendezéséből, és mind kreatívabban és hatékonyabban kell felhasználnia a diplomácia eszközeit. A német politika e képviselői aligha számítottak arra, hogy már néhány hét múlva eljön az a pillanat, amikor a lelkesnek korántsem mondható német közvéleményt a kockázatokkal és költségekkel járó nemzetközi felelősségvállalás szükségességéről kell meggyőzni, mégpedig nem egy Európán kívüli válsággal kapcsolatban, hanem egy Oroszországgal szemben kibontakozó háború miatt. Nem volt meglepő, hogy a krími, illetve ukrajnai válságban az aktívabb nemzetközi elkötelezettség politikáját hirdető Berlin az általános figyelem fókuszába került. Ez a figyelem a Szövetségi Köztársaságnak mint az Európai Unió vezető államának és a világ harmadik legnagyobb kereskedelmi hatalmának szólt. Annak az országnak, amely uniós szinten hagyományosan az Oroszországhoz fűződő stratégiai és modernizációs partnerség legfőbb szószólója volt. Berlin számára az ukrán válság annak a hidegháborús szembenállásnak a képét idézte fel, amelyben Németország a viszálykodásnak leginkább kitett frontállamként az áldozat, ugyanakkor a kelet–nyugati gazdasági kapcsolatok építőmestereként az előnyöket is élvező partner szerepét is betöltötte.

A válság kezdetétől fogva nyilvánvaló volt, hogy Berlin részvétele nélkül a szankciópolitika éppen úgy kérdéses, mint a nyugati politika egységének hitelessége. Az ukrán válságban – minden óvatossága ellenére – Angela Merkel vállalta az aktív és látható vezető szerepet. A kancellár a békés rendezés elkötelezettjeként és Putyin leggyakoribb telefonos tárgyalópartnereként kulcsszerepet játszott az Oroszország elleni szankciók három eszkalációs lépcsőjének a kidolgozásában. Berlin továbbá a közös uniós megközelítés érdekében arra törekedett, hogy – az EBESZ és a NATO mellett – Brüsszel is mindig játékban maradjon. Steinmeier a francia és a lengyel külügyminiszterrel együtt a weimari háromszög nyújtotta, valamint a V4-államokkal való párbeszéd révén kínálkozó lehetőséget egyaránt igénybe vette.

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4. A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú "Nemzeti Kiválóság Program" címen kiemelt projekt keretei között valósult meg.

A válság német és orosz percepciói

Az ukrán válság és a Krím megszállása a hidegháború utáni legnagyobb geopolitikai sokként érte a német politikát, mivel megingatta azt a még az egykori Ostpolitikban rejlő meggyőződését, hogy a gazdasági és politikai együttműködés rendszerének kialakításával a birodalmi hagyományokban gyökerező orosz magatartás átalakítható. A 2008. évi grúziai háború idején a legtöbb megfigyelő még hajlamos volt arra, hogy az orosz beavatkozást kivételes esetként, sok tekintetben a Tbiliszi által kiprovokált lépésként fogja fel. 2008-ban, a Brüsszel és Moszkva közötti integrációs konkurenciának és Ukrajna belső politikai és kulturális megosztottságának tudatában, még Merkel volt az a nyugati politikus, aki – az amerikai javaslattal szemben – elutasította Ukrajna NATO-tagságának lehetőségét. Nyugaton hosszú évekig az volt az uralkodó álláspont, hogy Oroszország a „közel-külföldjén” csak a NATO-hoz való csatlakozás opcióját utasítja el, ám 2013-ban világossá vált, hogy Moszkva annak a lehetőségét is kizárja, hogy – eurázsiai uniójának alternatívájaként – a kelet-európai és a dél-kaukázusi posztszovjet államok társulási törekvéseinek célja az EU legyen. 2013-ban Örményország hirtelen megváltoztatta szándékát, és a társulási szerződés helyett az Oroszország vezette vámunióhoz történő csatlakozását jelentette be. 2014. márciusban a Krím elfoglalása már nem hagyott kétséget afelől, hogy Oroszország revizionista hatalom, amely az 1991-ben elfogadott status quót már nem tekinti magára nézve kötelezőnek. Ebből nyilvánvaló a következtetés, hogy Ukrajna csupán a kezdet lehet abban a folyamatban, amely az orosz befolyásnak a posztszovjet térségbeli visszaszerzésére irányul – még akkor is, ha egyelőre nem világos, hogy Moszkva mekkora árat kész fizetni a nemzetközi jogot sértő birodalmi politikájáért.

A Kreml számítása szerint a szankciópolitika – ha előbb nem is, legkésőbb a szankciók jellegének második, még „bársonyos” szakaszát követően – meg fogja osztani a nyugati tábor. Orosz részről úgy vélik, a május 25-i uniós választásokig Ukrajna tartós polgárháborúban álló, működésképtelen, csökkenő legitimitással rendelkező állammá válik, és végül a Nyugat kész lesz elfogadni az Ukrajna feletti orosz ellenőrzést, különösen akkor, ha az alternatíva az Oroszország elleni háború.

Berlin szempontjából az optimális forgatókönyv ez lett volna: Vlagyimir Putyin már a szankciók „bársonyos szakaszában” meghátrál, a Krímbe beengedi az EBESZ megfigyelőit, Németország aktív közvetítői szerepe megnő, a szankciók feleslegessé válnak. Merkel azonban alábecsülte Putyin eltökéltségét. Februárban még úgy vélte, Putyint le tudja beszélni a Krím megszállására vonatkozó tervéről. Idővel azonban a kancellár arra a következtetésre jutott, hogy az orosz elnökben nem lehet megbízni, mégis kitartott a vele való folyamatos párbeszéd politikája mellett.

Német diskurzus Oroszországról: a szorosabb együttműködésben kialakuló „szövetségtől” az új hidegháborútól való félelemig

Az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok kérdésében a német közvélemény meglehetősen megosztott. Ha Merkel nyilatkozataiban óvatos is, valójában ahhoz a

táborhoz tartozik, amely a kemény válaszadás híve, míg Steinmeier – Gerhard Schröder egykori kancellár korábbi munkatársa – inkább a vonakodókat képviseli.

A szociáldemokraták hagyományosan a Moszkvával fenntartandó szoros kapcsolatok mellett törnek lándzsát. Steinmeier külügyminiszter a válság kezdete óta óvott attól, nehogy az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok megszakadjanak. Merkelnek mindig teret kell adnia Steinmeiernek, hogy kimerítse a diplomáciai lehetőségeket, mielőtt egy lépéssel tovább megy. Merkel ugyanakkor pragmatista: amikor 2012-ben a német–orosz politikai kapcsolatok egy elhidegülő szakaszba kerültek, képes volt arra, hogy Putyinnal jó munkakapcsolatokat tartson fenn. A bilaterális kapcsolatokat erősítették a gazdasági kötelek. Mindez azonban nem akadályozta meg Merkelt abban, hogy bírálja Moszkvát: 2013 őszén arra hívta fel Moszkva figyelmét, hogy tartsa tiszteletben Ukrajna jogát szövetségesi kapcsolatainak megválasztásában.¹ A két tábor azonban egyetért abban, hogy a szankciókkal való fenyegetést az állandó diplomáciai kezdeményezések politikájával kell kombinálni.

A német álláspontot három tényező alakítja: a remény, hogy az Oroszországgal való partnerség helyreállítható, az Oroszországgal való konfrontációtól való félelem és a gazdasági kapcsolatok súlya. A helyzet sajátos dilemmája, hogy Berlinnek a válságkezelésben vállalt aktívabb szerepe azoknak a gazdasági eszközöknek a felhasználását követeli meg, amelyek részben a szankciópolitika áldozatai lehetnek, különösen egy olyan országban, ahol minden harmadik munkahely az exporttól függ. A német felfogás szerint a gazdasági szankciók csak korlátozottak és a politikának csak kivételes eszközei lehetnek.

A putyini politikában ugyanakkor Németországot különleges hely illeti meg. A Németországgal alkotandó szövetség terve mindig is az orosz elnök dédelgetett elképzelései közé tartozott. Ez német oldalon különösen a szociáldemokrata politikusok, vagyis Schröder és Steinmeier pártjának részéről talált rokonszenvre, ám az orosz politika autokratikus vonásainak növekedése beárnyékolta a szorosabb együttműködés perspektíváját, és a német vitában felmerültek az egy új hidegháború kialakulásával szembeni aggodalmak. Ezzel szemben a német gazdasági elitnek a gazdasági kapcsolatok folytonosságához fűződő érdeke jelentős, nem kis mértékben annak következtében, hogy az orosz piacnak a német foglalkoztatottságra gyakorolt hatása nem lebecsülhető. Becslések szerint mintegy 300 000 német munkavállaló áll közvetlen kapcsolatban az orosz piaccal. Emellett a Szövetségi Köztársaság gáz- és olajimportjának több mint egyharmada Oroszországból érkezik.

Az Oroszországhoz fűződő gazdasági kapcsolatokat sajátos módon az euróválság is erősítette, amelyben Berlin gazdasági és pénzügyi erejének megfelelően fokozottan a válságba jutott tagállamok támogatójává vált. A kialakult helyzetre Berlin részéről két válasz született. Az egyik az unió reformja, a gazdasági kormányzás intézményének kiépítése útján, annak érdekében, hogy Berlin képes legyen „megvédeni” magát más tagállamok eladósodási politikájával szemben. Az unió elhúzódó stagnációja esetére a másik válasz az exporttól függő Németországnak az a törekvése, hogy az unión kívüli országokkal – közöttük Oroszországgal – mélyítse el kapcsolatait és új partnereket

¹ Michael Weiss: *Ulrich Speck on German-Russian Relations*. In: <http://www.interpretermag.com/ulrich-speck-on-german-russian-relations/>

találjon. Nem véletlen, hogy az eurózóna kibontakozó válságában az amerikai szakértők között egyesek az EU hanyatlásának logikus kimenetelét közvetlenül a Lengyelországra és az Egyesült Államokra veszélyt jelentő német–orosz szövetségben jelölték meg. Eszerint Washington egy német–orosz gazdasági tömb kialakulását az Európai Uniónál sokkal jelentősebb kihívásnak tartaná, részben azért, mert a párhuzamos érdekekkel rendelkező két ország sokkal könnyebben tudna közös politikákat kialakítani, részben azért, mert egy német–orosz gazdasági tömb a katonai területen is könnyebben tudna előrehaladni, mint a belső nézeteltérések miatt megosztott Európai Unió.²

A német közvéleménynek a krími válságra és a kelet-ukrajnai helyzet destabilizálódására adott reakciója meglehetősen összetett. Egyfelől jelen van az orosz katonai agresszió nyomán kialakult sokkhatás, továbbá az ukrán reform-erőfeszítések iránti szimpátia. Ám az Infratest dimap 2014. március végi felmérése szerint a kemény szankciók társadalmi támogatottsága alacsony, és a németek 49 százaléka a Nyugat és Oroszország között, valahol középtávon látná országát a legszívesebben.³ Ez a vélekedés azonban éppen az, ami miatt a kritikusok az egyértelmű nyugati elkötelezettséggel szemben a Kelet és Nyugat közötti német „középhelyzet” ideológiájának újraéledésétől hajlamosak tartani. Heinrich August Winkler német történész szerint Németország most „hosszú nyugati utazásának” a végéhez érkezett, ám az ukrán válsággal és a kelet-nyugati konfliktus újraéledésétől való félelemmel ez a megérkezés most kevésbé látszik véglegesnek. Hirtelen újra felmerültek a Németország különleges szerepéről szóló régi kérdések. Természetesen senki nem kérdőjelezi meg a Szövetségi Köztársaság NATO- és EU-tagságát, de Németországnak Oroszországhoz fűződő különleges kapcsolatai – amelyek Berlint megkülönböztetik más nyugat-európai országoktól – igazolható hatással vannak a német politikára.⁴ A krími válság nyomán a NATO tagállamok fegyverkezési kiadását sürgető politika ugyancsak egy további tényező, amellyel szembeni ellenállás a pacifista hagyományokban szocializált német társadalomban könnyen felébredhet, jóllehet a szövetségi költségvetés megengedhetné, hogy a GDP jelenlegi 1,3 százalékáról a védelmi kiadásokat legalább a NATO által célzott 2 százalékra emeljék. Nem kétséges, hogy ezek a tényezők korlátozhatják a kancellárasszony politikai mozgásterét. Merkel egy hiteles politikával csak addig mehet, amíg a német elit és a közvélemény támogatja. Ahogy a *Der Spiegel* egyik esszéírója fogalmazta: a háború és béke kérdésében a kancellár nem politizálhat a saját népe ellen.⁵

² Lásd George Friedmann: *STRATFOR: Germany After the EU and the Russian Scenario*. In: <http://forums.litletinyfrogs.com/382859>.

³ Christiane Hoffmann: *Die Seelenverwandten*. In: *Der Spiegel*, 2014/15. 22–23.

⁴ Christiane Hoffmann: *How Western is Germany? Russia Crisis Spurs Identity Conflict*. *Spiegelonline*. In: <http://www.spiegel.de/international/europe/conflict-with-russia-raises-buried-question...>

⁵ Jakob Augstein: *Die Mär vom irren Iwan*. In: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/augstein-zur-krim-krise-deutsche-journalistem>.

A „Putyin-megértők” a német vitában

A putyini politikát „megértők” tábora a német politika meglehetősen széles spektrumát foglalja magában. A vitáról írva a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* egyenesen sokkolónak nevezte, hogy gazdaságpolitikai okokból, Amerika-ellenességből vagy szovjetnosztalgiából a nemzetközi jog megsértése másodlagossá válik.⁶

A „megértők” táborában a prominens szociáldemokrata politikusok különösen nagy számban vannak jelen. Erhard Eppler, veterán szociáldemokrata a „Putyin-megértőket” ért bírálattal szemben azt a kérdést teszi fel, hogy vajon miért kell megkísérelnünk, hogy megértsük Putyint. „Nem csodálom az embert, és azt sem szeretném, ha ő kormányozna engem, de szeretném megérteni őt, mert a megértés alternatívája a gyűlölet. Ha valakit megérttek, akkor is ellentmondhatok neki. Ám gyűlölni nem akarom őt” – írja Eppler.⁷ A CDU soraiból sem ismeretlen az ilyen vagy ehhez hasonló állásfoglalás. Az Oroszországgal átlagon felüli gazdasági kapcsolatokat ápoló Észak-Rajna Vesztfália kereszténydemokrata vezetője, Armin Laschet úgy fogalmazott, hogy Putyin démonizálása nem politika, inkább alibi az ilyen politika hiánya miatt, mindegy hogyan gondolkodunk Putyinról, de Putyinnal beszélni kell.⁸ Klaus von Dohnanyi, a rendszeresen egyéni véleményével kitűnő szociáldemokrata politikus úgy fogalmazott, hogy az összefüggések mind a két oldalról történő megértése még nem az annexió jóváhagyása: tout comprendre nem annyi, mint tout pardonner. Dohnanyi szerint a problémát valójában nem annyira Moszkva, mint inkább Washington teremtette Ukrajna mielőbbi NATO-tagságára irányuló törekvésével. Gerhard Schröder, egykori kancellár arról beszélt, hogy a válság kirobbanásáért az uniós válságkezelést is felelősség terheli, és ez részben abból származik, hogy az Európai Bizottság félreismerte Ukrajna kulturális megosztottságának, a közös politikai kultúra hiányának a jelentőségét. Ukrajna történelmileg megosztott ország, és ezért nem jött létre egy működőképes állam. A Szovjetunió összeomlása óta az ország egyik fele mindig arra tett kísérletet, hogy a másikat kormányozza, függetlenül attól, hogy ki volt éppen az elnök. Ilyen esetben, ahogy a német történelem mutatja, egyetlen módszer van a föderalizmus.⁹ A volt szociáldemokrata kancellár szerint nem volt helyes, hogy az Európai Bizottság Kijevet az EU-val kötendő társulási megállapodás vagy az Oroszországgal kötendő vámmegállapodás alternatívája elé állította. Bölcsebb lett volna a „vagy-vagy” helyet a „mind-mind” politikáját ajánlani. A Krím annektálása a nemzetközi jog elveibe ütközik, ám Schröder mégsem ítélte el Putyint, hangsúlyozva, hogy a koszovói konfliktusban a Jugoszlávia ellen indított légitámadással maga is megsértette a nemzetközi jog elveit.¹⁰ Eppler is, ugyan elismerte a nemzetközi jog megsértését, de egyúttal arra figyelmeztetett, hogy emiatt a világ nem osztható fel a

⁶ *Putin-Versteher. Unser harter Hund.* In: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/putin-versteher-unser-harter-hund-12881604.html>

⁷ Erhard Eppler: *Wir reaktionären Versteher.* In: *Der Spiegel*, 2014/18. 30.

⁸ Laschet: *Putin nicht dämonisieren. CDU-Politiker kritisiert Mangel an Strategie.* In: <http://www.faz.net/e-paper/>

⁹ Uo.

¹⁰ *Schröder macht EU für Krim-Krise mitverantwortlich.* In: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/krim-krise-ex-kanzler-gerhard-schroeder-kritisiert-eu-a-957728-druck.html>.

nemzetközi jogot tiszteletben tartó „jókra” és a megvetésre ítélandó „rosszakra”. Mit mond a nemzetközi jog azokról a gyilkoló drónokról, amelyek német földről irányítanak? Vajon ezáltal nem sérül-e a német szuverenitás és a nemzetközi jog? Vajon jutott-e valaki arra a gondolatra, hogy az Egyesült Államokat az iraki háború miatt kizárja a civilizált népek családjából? – teszi fel a kérdések sorát a szociáldemokrata politikus.¹¹

Dohnanyi a nyugati réalpolitika hiányára hívta fel a figyelmet, hangsúlyozva, hogy a hatalmas országot aligha lehet másképp kormányozni, mint ahogy Putyin teszi.¹² Alice Schwarzer egyenesen azt állította, hogy Putyin nélkül Oroszország a „maffia markába” kerülne.¹³ Ezekről az értékelésektől nem áll messze Gregor Gysinek, a legnagyobb ellenzéki párt, a „Die Linke” vezetőjének álláspontja. Véleménye szerint a nemzetközi jog Putyin általi megsértéséért a Nyugat is felelős, mivel Nyugat nem vette komolyan Gorbacsov „közös európai ház” és ezzel a NATO és a Varsói Szerződés kereteit meghaladó új európai biztonsági architektúra megteremtésére vonatkozó tervét, ahogy Putyinnak a Lisszabontól Vlagyivosztokig terjedő szabadkereskedelmi övezet elképzelését sem. Gysi szerint az oroszok gondjait a Lengyelországban és Csehországban kilátásba helyezett amerikai védelmi rakéták terve tovább növelte. A kijevi kormány – így Gysi – éppen olyan kevésbé legitim, mint a krími referendum. Azok a fasiszták, akik most Kijevben hatalomra jutottak, valódiak, nem Putyin propagandafigurái.¹⁴ Nem áll messze Gysi érvelésétől a sokáig a CDU színeiben tevékenykedő és most az Alternatíva Németországnak (AfD) színeiben politizáló Alexander Gauland gondolatmenete sem, aki a Krím bekebelezését illegálisnak, de nem illegitimnek tartja, mivel a NATO a hidegháborút követően nem törekedett egy új békerendszer létrehozására, hanem a Nyugat és a Szovjetunió közös meggyőződése ellenére a meglévőt terjesztette ki keleti irányban.¹⁵ Valójában egy ilyen egyetértés, vagy a Nyugat részéről Putyin által is hangoztatott ígéret nem történt, ahogy erre a vitában Heinrich August Winkler történész rámutatott.¹⁶

¹¹ Eppler i.m.

¹² Lásd *Das Verständnis-Problem. Viele Deutsche reagieren auf die Expansionspolitik Moskaus mit großer Nachsicht. Sind wir ein Volk der Russland-Versteher?* In: *Der Spiegel*, 2014/14. 18.

¹³ Uo.

¹⁴ Lásd Jakob Augstein: *Schlafwandler*. In: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/referendum/referendum-pro-russland-jakob-augstein-ueber>

¹⁵ *Das Verständnis-Problem...*

¹⁶ A még nyilvánosságra nem hozott nyugati iratok szerint az egykori német külügyminiszter H-D. Genscher szovjet kollégájának, Eduard Sevarnadzének 1990. február 10-én ugyan megjegyezte, hogy a NATO határai a német újraegyesüléssel nem fognak Kelet felé eltolódní, és ez olyan kijelentés volt, amely nem csupán a létező NDK határaitra vonatkozott. Ám H. W. Bush amerikai elnök egyáltalában nem gondolt arra, hogy egy átfogó ígéretet tegyen, és ezt érvényesítette is. A német egységről szóló 2+4 megállapodásban annyi szerepelt, hogy külföldi csapatok és atomfegyverek vagy azok hordozói nem fognak az egykori NDK területén állomásozni. Ezt a kötelezettséget máig betartották. Lásd Heinrich August Winkler: *Die Spuren schrecken. Putins deutsche Verteidiger wissen nicht, in welcher Tradition sie stehen*. In: *Der Spiegel*, 2014/16. 28.

Az orosz politika megértése Dohnanyi, Schröder, Eppler és mások világképének csak az egyik oldala, a másik az Amerika-bírálatuk. Dohnanyi hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államok keveset ért meg Európából: ugyan hiányolja az európai telefonszámot és felpanaszolja a nehézkes döntési folyamatokat, ám geopolitikai okokból Ukrajna és Törökország uniós belépését szorgalmazza, anélkül, hogy megfontolná, mit jelentene egy ilyen lépés Európa biztonsága és cselekvőképessége számára. Oroszországgal csak akkor juthatunk előre – így Dohnanyi –, ha közös érdekeket keresünk és fogalmazunk meg. A szociáldemokrata politikus szerint nincs szó Ukrajna felosztásáról, de a NATO-hoz és unióhoz tartozó Ukrájnról sem. Ukrajna nyithat az EU felé, anélkül azonban, hogy Putyint a vámunió megnyitásban akadályoznánk. Európának egészséges Ukrájnrára van szüksége, amelynek fenntartása mind az uniónak, mind Oroszországnak költséges feladat.¹⁷ Ezt a gondolatmenetet folytatva a német vitában felmerült azoknak a közös érdekeknek a hangsúlyozása, amelyek a Nyugatot és Oroszországot nem elválasztják, hanem a bizonytalan kimenetelű ukrán válságban összekötik, s ezeket a szankciós politika korlátai is jól mutatják: sem Oroszország, sem a Nyugat nem nézheti tétlenül egy nagy európai állam működésképtelenné válását. Ukrajna támogatásakor a Nyugat rá van utalva a Moszkvával történő együttműködésre, ahogy az is nyilvánvaló, hogy Oroszország nélkül nem létezik európai biztonság.¹⁸

Az ukrán válság és az EU-n belüli megosztottság

A Krím orosz anektálása és Kelet-Ukrajna elszakadásának a veszélye a transzatlanti kapcsolatokban újra azt a hidegháborúból már jól ismert kérdést állította a középpontba, hogy miként kell és lehet egy agresszív Oroszországgal foglalkozni. Az EU-t az Oroszországgal kialakult konfliktus meglehetősen felkészületlenül érte, mivel a keleti szomszédokhoz fűződő viszonyt a Keleti Partnerség elképzelése határozta meg. E projekt célja természetesen nem az Oroszországgal folytatandó geopolitikai viszálykodás volt, hanem az, hogy – a regionális stabilitás érdekében – a tagság ígérete nélküli társulás és szabad kereskedelem megvalósításának eszköze legyen. 2013 őszén láthatóvá vált, hogy Moszkva az ilyen típusú megállapodásokat ellenzi, ám az unió tagállamainak nem sikerült a Keleti Partnerség mellett kellő határozottsággal felsorakoztatni. 2013 augusztusában a tagállamok nem reagáltak az ukrán import orosz akadályozására, azon sem fáradoztak a szükséges erővel, hogy Ukrájnrában és Örményországban a maguk oldalára állítsák a közvéleményt. Emellett Moszkva irányában sem mutatták eltökéltségüket, annak érdekében, hogy támogassák az unió keleti szomszédjainak választási szabadságát.¹⁹ A német külügyminisztériumban elkészült egy új szomszédsgpolitikáról szóló papír, amelyről 2014. március végén a

¹⁷ Klaus von Dohnanyi: *Was sie in die Knie zwingt*. In:

<http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/was-sie-in-die-knie-zwingt-klaus-von-d...>

¹⁸ Lásd Ekkehard Brose: *Was den Westen und Russland in der Ukraine verbindet*. SWP.Stiftung Wissenschaft und Politik. Deutsches Institut für International Politik und Sicherheit. Kurzgesagt. In: <http://www.swp-berlin.org/de/publikationen/kurz-gesagt/was-den-wes...>

¹⁹ Lásd Ulrich Speck: *Russia's New Challenge to Europe*. In:

<http://www.carnegieeuropa.eu/2014/04/17/russia-s-new-challenge-to-europe/h8dy>.

weimari háromszög külügyminiszteri találkozásán Steinmeier úgy nyilatkozott, hogy a Keleti Partnerség továbbra is napirenden marad, ám keleti szomszédokat a jövőben többé nem fogják vagy-vagy döntésre kényszeríteni.²⁰

Az EU minden előzetes szándék nélkül került Oroszországgal konfliktusba. A válság az uniós tagállamokat is megosztja. A nyugati és a déli tagországok a Moszkvával szemben alkalmazandó politikában hajlamosak a vonakodásra, míg az északi és a keleti államok sokkal inkább készek egy konfrontatívabb politika elfogadására. A NATO geopolitikájának alakításakor különösen a balti államok és Lengyelország képviseli azt a felfogást, amely a NATO világcsendőri szerepével szemben a szövetség ortodox, oroszellenes önazonosságának erősítését tekinti prioritásnak. A nyugati és a déli tagállamok a keleti szomszédság stabilizálásának feladatát nem érzik annyira sürgetőnek, mint – a történelmileg kialakult fenyegetettségi percepcióik alapján – a közép-európaiak, így a V4-országok. Két egymással ellentétes vélemény figyelhető meg. Az egyik szerint a Nyugatnak nem kell közvetlenül megválaszolnia az orosz katonai agressziót, nehogy a helyzet eszkalálódjon Ukrajnában, és Oroszország provokálva érezze magát. A másik nézet képviselői, köztük a legtöbb közép-európai, azt szeretnék, ha a NATO a nagyobb megnyugtató politikája érelmében Moszkva felé az elrettentés félreérthetetlen jelzéseit küldené.

Az ukrán válság és a német–amerikai kapcsolatok

Az Obama-adminisztráció általában abból indul ki, hogy az Európai Uniónak kell a vezető szerepet játszania a saját szomszédságának stabilizálásában. Ám minél inkább eszkalálódott Ukrajnában a helyzet, az Egyesült Államok aktivitása és szerepvállalása annál erőteljesebben növekedett. A válságkezelési politikában – a kezdeti időszakról eltekintve – az Egyesült Államok és az EU szorosan együttműködik egymással. Washington katonai jelenlétének növelése különösen jelentős szerepet játszik a közép-európai megnyugtatózásában. Lényeges különbség közte és az EU között, hogy az Egyesült Államok sokkal határozottabban vállalja a kemény szankciópolitikával és a katonai jelenléttel együtt járó konfrontációs szerepet, mint Európa.

A német–amerikai viszony a schröderi időszakhoz képest jelentősen javult, ám ma sem tekinthető problémamentesnek. A kétoldalú kapcsolatokra hosszú árnyékot vet az NSA lehallgatási botrányának a német belpolitikában tovább gyűrűző története. Angela Merkel 2014. május 2-án, a Washingtonban tett látogatásakor, a hidegháború utáni legnagyobb válság idején, Obama elnökkel együtt az egyetértés és a szoros szövetségi viszony képét demonstrálta. A kétoldalú kapcsolatokban a lehallgatások nyomán megcsappant bizalom erősítéséhez elengedhetetlen kiberbiztonság és adatvédelem kérdései nem kerültek a megbeszélések napirendjére. Obama kerülte a világos választ a sajtó minden olyan kérdésére, amely az NSA tevékenységére és egy lehetséges no spy egyezményre vonatkozott. Az amerikaiak a Snowden-botrány nyomán a németeknek még 2013 nyarán Washingtonba küldött kérdéseire sem adtak

²⁰ Steinmeiers Osteuropa-Plan. Brüssel oder Moskau? Beides! In: <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/krim-krise-steinmeier-stell-osteuropa-plan>

választ. Néhány héttel korábban F. Hollande francia elnök washingtoni látogatásakor bejelentette, hogy Franciaországot illetően a bizalmat sikerült helyreállítani. Amikor az újságírók Merkel kérdezték, a kancellárasszony arról beszélt, hogy a „különbségek maradtak” és még vannak megoldandó problémák az NSA ügyben vagy az Oroszország elleni szankciók kérdésében. Részletes megállapodást nem sikerült elérni a szankciók harmadik fordulójáról az orosz üzletembereken és Putyin tanácsadóin, valamint a bankokon túl. Merkel szerint a szankciók elkerülhetetlenek lehetnek, amennyiben Ukrajnában olyan kaotikus marad a helyzet, hogy a választásokat a tervezett időben, 2014. május 25-én nem lehet megtartani. Ám ehhez Merkel azt is hozzáfűzte, hogy „mi nem akarunk szankciókat. Merkel látogatása arra a növekvő problémára világított rá, hogy Németország EU-tagsága akadályozza az Egyesült Államokkal történő bilaterális megállapodást, különösen a biztonság és védelem területén, ahol az EU-nak nincs stratégiája, vagy azok a legjobb esetben embrionális állapotban vannak. Az Oroszország elleni gazdasági szankciók defenzív fegyverek, de az unilaterális amerikai lépések hatástalanok az EU részvétele nélkül. Merkel nem alaptalanul arról beszélt, hogy a 28 tagúvá bővült unióban a szankciókról nem könnyű egyetértésre jutni.”²¹

A német kancellár ugyanakkor a washingtoni útja előtt a német kormány a Bundestag NSA ügyeivel foglalkozó vizsgálóbizottságát arról tájékoztatta, hogy Edward Snowden meghallgatása nem lehetséges, mivel egy ilyen lépés ártana a német–amerikai kapcsolatoknak.²² Merkel kényes helyzetében nyilvánvaló volt, hogy a barátok közötti lehallgatás és kémkedés ügye az ukrán válság közepette olyan feszültséget éleszthet, amely az orosz érdekeknek kedvezhet, jóllehet a történet belpolitikai része még távol van a nyugvóponttól.

Merkel washingtoni látogatásakor a szövetségi egység hangsúlyozása mellett a német Ukrajna-politikával szembeni bíráló hangok nem maradtak el. Ebben az amerikai percepcióban a Putyin politikája iránt megértést tanúsítók, akiknek köre a teljes német politikai spektrumot átfogja – közöttük a Putyinnal baráti kapcsolatokat ápoló Schröder –, éppen úgy szerepet játszanak, mint a „Corporate Germany”, azaz a német vállalatok befolyása, hiszen azok elzárkóznak az Oroszországgal szembeni szankcióktól.²³ A jelenség nem új. A keleti kereskedelem mellett elkötelezett német ipar már 1989 előtt, a kelet–nyugati kapcsolatok elhidegülési periódusaiban is mindig a szövetségi kormány megbízható partnerének bizonyult, amikor a gazdasági együttműködés politikájának a védelméről volt szó. Az érdek- és értékalapú külpolitika feszültségi viszonyában a nem demokratikus, illetve a részben demokratikus államokkal folytatott kereskedelem

²¹ Robert Gerald Livingston: *Merkel Visit Unproductive*. AICGS. American Institute for Contemporary German Studies. John Hopkins University. In: <http://www.aicgs.org/issue/merkel-visit-unproductive/?print=1>.

²² A *Der Spiegel* hírmagazin ironikusan állapítja meg, hogy a német kormány szerint a lehallgatás nem, csak az arra vonatkozó kérdések ártanak a transzatlanti kapcsolatoknak. A német–amerikai kapcsolatok különlegessége, hogy a kancellár nem kockáztat egy konfliktust az Egyesült Államokkal és a parlamenti vizsgálóbizottság akkor sikeres, ha nincs sikere. Merkel a külpolitikai érdekeket és a titkosszolgálatok együttműködését a Bundestag érdekei fölé helyezte. Lásd Jakob Augstein: *Angela Merkel, Mitarbeiterin des Monats / Die Vorbeugung*. In: *Der Spiegel*, 2014/19. 16., 18–19.

²³ Lásd Andreas Ross: *Zwischen Selbstachtung und Ohnmacht*. In: <http://www.faz.net/e-paper/>.

fenntarthatóságának általánosabb kérdése is felvetődött, amely hagyományosan a német üzleti modellnek mindig is a része volt, olyannyira, hogy a második világháború utáni német történelemben kereskedelempolitika sokszor a külpolitika helyére lépett.²⁴

A krími válság alatt a német gazdasági körök arra emlékeztettek, hogy Európa és Oroszország között az utóbbi négy évtized alatt az energiapartnerség egész rendszere alakult ki, anélkül hogy Moszkva a gázt egyszer is stratégiai fegyverként alkalmazta volna. Mindkét fél hasonló mértékben hasznot húz a partnerségből, míg a szankciópolitika a múlt felelősségteljesen felépített Ostpolitik-jának fennmaradását fenyegeti.²⁵ Joe Kaiser, a Siemens-konzern vezetője a szankciópolitika ellenére Putyinnál tett személyes látogatást és hangsúlyozta, hogy a hosszú távú vállalati tervezés érdekeit a „rövid távú turbulenciák” nem akadályozhatják.²⁶ Günter Verheugen, az unió egykori bővítési biztosa a gazdasági elit tagjaihoz hasonlóan arra figyelmeztetett, hogy a szankciók és a várható ellenszankciók spirálja kiszámíthatatlan politikai helyzethez vezet, ami Berlin politikai stabilitáshoz fűzött érdekeinek mond ellent. Nem kétséges – nyilatkozta Verheugen – hogy ugyanezen az úton egyszer vissza is kell indulnunk, ezért jobb, ha arra teszünk kísérletet, hogy eszkaláció helyett „deeszkaláljunk”.²⁷

John McCain republikánus szenátor éles szavakkal ítélte el a német kormány Ukrajna-politikáját, hangsúlyozva, hogy Merkel nélkülözi a szükséges vezetői erélyt, és a német iparnak a politikára gyakorolt hatása túlságosan nagy.²⁸ A kritika időzítése nem volt véletlen, mivel a szankciók „bársonyos” két szakasza után a következő lépés a kemény szankciók időszaka lehet, amelyben Washington szerint Németországnak – gazdasági kapcsolatai súlyának megfelelően – kulcsszerepet kell játszania. Ennek Berlin is tudatában van.

Az amerikai stratégiai törekvések és Németország

A német–amerikai kapcsolatokat a szilárd szövetségi viszonyok jellemzik, amelyek azonban nem nélkülözik a német társadalomban meglévő Amerika-ellenesség hagyományainak alkalmi hatásait és a kapcsolatok időnkénti hullámvölgyeit, mint

²⁴ A Freedom House kategorizálása szerint 2013-ban Berlinnek a „nem szabad” vagy „részben szabad” autokratikus államokkal folytatott kereskedelmének nagysága elérte az évi 200 milliárd eurót. Lásd *Deutschlands wirtschaftliche Waffen in der Krim-Krise*. In: <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/ukraine-krise-wegen-krim-sollte-deutschland>.

²⁵ „Ich hoffe auf Entspannung”. *E-on-Chef-Johannes-Teyssen, 54, über die Krim-Krise und die Folgen für den Russenhandel*. In: *Der Spiegel*, 2014/12. 28.

²⁶ *Gabriel findet Kaesers Besuch für Putin schräg*. In: www.diewelt.de/wirtschaft/article26372994/Gabriel-findet-Kaesers-Besuch.bei-Putin-schraeg.html.

²⁷ *Deutschlandfunk – Interview. Verhältnis EU-Russland. „Gefahr einer Spirale nach unten“*. Günter Verheugen im Gespräch mit Dirk Müller. In: www.deutschlandfunk.de/verhaeltnis-eu-russland-gefahr-einer-spirale-nach-un.

²⁸ *Senator McCain findet Merkels Führungsstil „peinlich“*. In: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/merkel-auf-usa-reise-senator-john-mccain-kriti>

amilyen a 2003. évi iraki háború idején volt megfigyelhető. Akkoriban Schröder kancellár félreérthetetlenül kijelentette, hogy a német (kül-)politikát Berlinben „csinálják”, és a Szövetségi Köztársaság az ENSZ BT felhatalmazását nélkülöző iraki intervencióban történő részvétel helyett a neogaulle-ista színezetű politikának és a francia–orosz együttműködésnek adott elsőbbséget. Schröder az iraki kérdést ügyesen használta fel választási kampányában, míg a második Bush-adminisztráció nem csinált abból titkot, hogy az iraki úton egyedül halad és nem engedi, hogy a multilateralista európaiak „appeasement”-nek tekintett magatartása fékezze az amerikai szándékok megvalósítását.²⁹

A kapcsolatokra jellemző hagyományos baráti retorika mellett az amerikai oldalon időről időre megmutatkoznak a Berlinnel szembeni – kimondott és ki nem mondott – fenntartások. Elég csupán arra utalni, hogy a Nemzetbiztonsági Ügynökség tevékenységében a vezető német politikusok is folyamatosan a lehallgatási agenda részét képezték, és amerikai részről ma sem mutatnak hajlandóságot arra, hogy a Szövetségi Köztársasággal egy no spy egyezményt kössenek. Egy további mozzanat is figyelmet érdemel. Az egyesült Németország folyamatosan arra törekedett, hogy az ENSZ BT állandó tagja legyen, ám az Egyesült Államok ezt sohasem támogatta – igaz, Washington a második világháború utáni erőviszonyoknak megfelelő intézményesített állapotok megőrzése érdekében az ENSZ egészének a reformját is akadályozta.

Az amerikai politikai kultúrában a második világháborút követően kialakult, a szovjet és az esetlegesen újraeledő német veszéllyel szembeni „kettős feltartóztatás” (dual containment) politikájának, ha változó formában is, de érezhetőek a máig nyúló hagyományai. Az amerikai percepcióban a német–szovjet, illetve a német–orosz együttműködés elmélyülése időről időre fenntartásokhoz vezetett. A német felfogásban az autokratikus Oroszország együttműködés útján történő átalakításának elképzelése és a kemény szankciópolitika elutasítása mélyebben gyökerezik, mint az amerikaiban. Ez utóbbiban a geopolitikai konfliktusok és a nemzetközi jog megsértése esetén az export és az import korlátozása a nyomásgyakorlás megszokott eszközének számít. Amerikai nézőpontból az elmúlt időszakban tapasztalhatóvá vált jelenség, a növekvő energiahatalomként teret nyerő Oroszország és az euróválság során vitathatatlan vezető hatalommá vált Németország – röviden: az orosz energia és a német technológia – közötti elmélyülő együttműködés, Németország szilárd euroatlanti elkötelezettsége ellenére is kockázatokat rejthet magában.

Az ukrán válság egy további közvetlen hatása, hogy a tagállamokban és az EU szintjén egyaránt az energiapolitika és az ellátásbiztonság új diskurzusa kezdődött el. Merkel találónan utalt arra, hogy a krími válság egy új energiapolitikai vita kezdete, és mint ilyen az egész európai energiapolitikának olyan megváltozott szemléletét követeli meg, amely a német energiafordulatot is új keretekbe helyezheti. A német vitában előtérbe került egy új energia-külpolitika szükségessége, amely az ukrán válság gyorsító hatása mellett a nemzetközi energiapiacok átrendeződése miatt is sürgetővé vált. Az orosz gáztól és olajtól való függőség lazítása csak szakaszosan képzelhető el. Ebben a folyamatban az Egyesült Államok vezető szerepe nem kétséges, mivel a következő évek

²⁹ Stephen F. Szabo: *Parting Ways. The Crisis in German-American Relations*. Brookings Institution Press, Washington, D.C. 2004. 5.

folyamán az Európában ma még vitatott palagáz opciójával és a folyékony gáz szerepének növekedésével az Egyesült Államok a legnagyobb importőrből a legnagyobb exportőrré válik, jóllehet ennek infrastruktúrája még nem épült ki és várható árszínvonala magasabb, mint a vezetékes ellátás. Ám egy másik valószínűsíthető forgatókönyv szerint a feltételezhetően csökkenő olaj-, gáz- és szénárak Oroszországnak az energiapolitikában elfoglalt geopolitikai helyzetét éppen úgy relativizálhatják, mint a modellnek tekintett német energiafordulat kilátásait.

A geopolitikai kockázatok a fosszilis energiaellátás kulcstényezői, és mint ilyenek mindig magukban rejtik a magasabb olaj- és gázárak kockázatát is. Az Egyesült Államok egy elkülönült gázpiaccal és növekvő nyersolajkínálattal rendelkezik, politikája olyan modell, amelyet a nettóimportőr unó nem követhet. Ezért különösen nagy erőfeszítésekre van szükség a politikai és gazdasági érdekek kiegyensúlyozására. Németországnak kulcsszerepe van, mert azoknak az uniós országoknak egyike, amelynek energiaszektora szorosan kapcsolódik Oroszországhoz. Németország az orosz gáz elosztója Európában. A német olajfinomítók versenyképessége részben az orosz nyersolajtól függ. A német vitában számosan rámutattak arra, hogy rövidtávon Oroszország nélküli biztos energiaellátás nem lehetséges, sőt megbízhatóan középtávon is csak Oroszországgal érhető el az ellátásbiztonság kívánatos szintje. Az ellátásbiztonság és az energiafordulat sikere érdekében az unió világos és stabil keretfeltételeire, és ezzel együtt egy új energia-külpolitikára van szükség.³⁰

³⁰ Lásd Kirsten Westphal: *Deutschlands braucht eine neue Energie-Aussenpolitik*. SWP. Stiftung Wissenschaft und Politik. Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit. In: <http://www.swp-berlin.org/de/nc/publikationen/kurz-gesagt/deutschlan>. 2–3.